

A nyelvhasználat jogi szabályozhatósága¹

SZALAYNÉ SÁNDOR ERZSÉBET

Regulating language usage is the novelty of modern times. In the antiquity, language usage was regulated by customs determined by circumstances and, in some cases, customary law.

From a historic point of view it is thus evident that the active and passive knowledge of a common language has been a constitutive element of the modern state – language has become an instrument of exercising power.

In this study I intend to show how the legal regulation of the use of language changed in different eras.

A nyelvhasználat jogi szabályozásának kezdeti lépései

A nyelvhasználat jogi szabályozása az újkor találmánya. Az ókorban a nyelvhasználatot a körülmények által kialakított szokás, majd ennek nyomán esetleg a szokásjog határozta meg. Az 1545-ös tridenti zsinat rögzítette először jogi kötőerővel egy adott nyelv elsőbbségét a többi, abban a korszakban ismert és használt nyelvvel szemben: így például a Bibliát csak latin nyelven volt szabad olvasni – és azt is csak az egyház avatott képviselőinek, laikusoknak nem.

Később, főként az újkor kezdetén – nem utolsósorban a könyvnyomtatásnak köszönhetően – a jog egyre több élethelyzet meghatározó és szabályozó eszközévé vált. Ez a jelenség magával hozta a nyelvhasználat jogi értelemben vett felértékelődését és szabályozásának igényét is. A reformkorban a nyelvhasználat pedig korábbi egypólusú és egyoldalú funkciójából kilépve a két- és többszereplős kommunikáció eszközévé vált. Évszázadokon keresztül ugyanis nem az egyoldalú parancs megértése volt a cél, hanem a követése – akár egyházi/vallási, akár császári parancsról volt szó. Ezzel szemben a reformkor jelentős eredményének tekinthető, hogy a polgár érteni akarta a hozzá intézett hatalmi szó tartalmát, ha azok végrehajtását várták tőle.

Történelmi időtávokban evidens tehát, hogy egy adott közös nyelv aktív és passzív ismerete a modern államszervezet számára konstitutív tényezőnek bizonyult – a nyelv a hatalomgyakorlás egyik eszközévé vált. Egyes szerzők szerint éppen a híres-hírhedt francia bíboros, Richelieu volt az első politikus, aki tudatos nyelvpolitikát folytatott, s az általa alkalmazott képlet igen egyszerűen alakult: állam/nemzet = egységes nemzeti nyelv (nacionalizmus). A modern-

1 A szerző a *Magyar Tudomány* szerkesztőségének szíves hozzájárulásával adja közre változatlan utánnomásban a *Magyar Tudomány* 2009/11-es számában ugyanilyen címmel megjelent tanulmányát; www.matud.iif.hu/2009/09nov/10.htm

kori birodalomépítés idején pedig a képlet még tovább változott: egy nemzet, illetve állam hatalma és jelentősége aszerint volt mérhető, hogy milyen távoli földrajzi térségekben használták a nyelvét. Gondoljunk csak az angol és a francia birodalom anyaállamtól távoli részeiben bevezetett angol, illetve francia nyelvhasználatra az állam és igazgatási szervezeteinek működése során.

A jogi szabályozást meghatározó tényezők

Egy adott nyelv elsőbbségének, kötelező használatának tudatos előtérbe helyezése értelemszerűen magával hozta más nyelvek háttérbe szorítását, esetleg használatuk megtiltását. A múltban és a jelenben is minden bizonnyal statisztikai adatokkal is alátámasztható az a jelenség, mely szerint a mindenkori állam nyelvpolitikai aktivitása, valamint az állam területén jelen lévő regionális vagy kisebbségi nyelvek használatára irányuló társadalmi és politikai aktivitás „homorú-domború viszonyban” vannak egymással. Ez a viszony államonként más és más konkrét jogi szabályozás formáját ölti – ha ölti egyáltalán.

Jelen tanulmány keretében a nyelvhasználat jogi szabályozását és szabályozhatóságát determináló főbb tényezők részletes kifejtésére nem, csak felsorolásukra vállalkozhatom. Megjegyzendő, hogy ezek nem statikus, hanem dinamikus, önmozgással rendelkező tényezők, tehát relatívak: időben és térben is meghatározottak, s egymásra hatásuk következtében helyzetüktől függően kiolthatják vagy éppen erősíthetik egymás hatását.

A jogi szabályozásról való döntést befolyásoló főbb determináló tényezők véleményem szerint az alábbiak:

- az állam, illetve a többségi nemzet történelmi előzményeiből adódó tapasztalatok;
- az állam területén beszélt nyelvek száma és aránya a nyelvet használók száma szerint;
- az állam aktuális helye és szerepe a regionális és nagypolitikában, belpolitikai kényszerhelyzetek (presztízspolitikálás);
- az állam területén beszélt nyelvek anyanemzeteinek (ha van) helye és szerepe a regionális és nagypolitikában;
- az állam és társadalma aktuális gazdasági és szociális állapota;
- az államforma és az ebből adódó államszervezési modell;
- az univerzális és regionális nemzetközi jog releváns forrásai;
- az állam részvétele korábbi és aktuális hard law és soft law – jogi kötőerővel bíró és azt nélkülöző – nemzetközi dokumentumok megalkotásában és működtetésében, különös tekintettel a jóhiszeműség és a lojalitás követelményére;
- az állam alkotmányának és alsóbb szintű jogszabályainak belső összhangja, a jogalkalmazás hatékonysága;
- a belső jogrendszer és intézményrendszer alkalmassága arra, hogy a vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeket és politikai ígéreteket az állam betartsa;
- az állam lakosságának körében uralkodó pszichológiai klíma állapota.

Tény, hogy ma semmilyen nemzetközi jogi norma nem létezik, amely akár tiltaná, akár pedig előírná, hogy az államnak hivatalos nyelve vagy nyelvei, még kevésbé, hogy államnyelve legyen. A nemzeti, hivatalos és az államnyelv kifejezések definíciószerű megfogalmazása hiányzik, egységes tartalommal való használatuk sem egyértelmű. Szabályozásukra változatos megoldások születtek, a leggyakoribb az állam alkotmányában a hivatalos vagy államnyelv(ek) megnevezése, illetve az alkotmányból származó felhatalmazás alapján megalkotott alsóbb szintű jogszabály vagy jogszabályok kibocsátása. Egyes államok a területükön beszélt regionális vagy kisebbségi nyelve(ke)t is alkotmányban rögzítik. Számos esetben e belső jogszabályok egy tágabb és egy szűkebb nemzetközi közösséghez való tartozás következményei – vagy éppen annak érdekében születnek meg (ENSZ, EBESZ, ET, EU). Szlovákia EU-tagságának kifejezett előfeltétele volt például a területén beszélt kisebbségi nyelvek védelme. Gyakran az ilyen céllal született jogszabályok meg is maradnak az elmélet, vagyis az írott jog szintjén, anélkül, hogy gyakorlati megvalósulásukról az állam gondoskodna. Hozzá kell tenni a teljesség kedvéért persze azt is, hogy az univerzális és regionális nemzetközi jog szintjén a nemzetközi jogérvényesítés, a feltételként támasztott jogszabályok kontrollja is igen gyenge lábakon áll.

A nyelvhasználat jogi szabályozásával elérni kívánt cél jelentősége

Érdemes ezért megvizsgálni, hogy – figyelemmel a fentiekben felsorolt főbb befolyásoló tényezőkre is – a nyelvhasználat jogi szabályozásának melyek a lehetséges céljai:

- az állam és állampolgára közti kommunikáció biztosítása;
- a hatalomgyakorlás és a vezető szerep biztosítása;
- az identitás kifejezése és megőrzése;
- a sokszínűség megőrzése.

A jogi szabályozás intenzitása, eszközrendszere, szankciórendszere tehát annak megfelelően változik, hogy a fentiek közül melyik ok készíti a jogalkotót a jogszabály kibocsátására. Régi igazság: a jog alkalmatlan arra, hogy minden élethelyzetet – így például a nyelvhasználatot – teljes spektrumban szabályozzon, főként, ha a szabályozás a természetesen kialakult körülményekkel ellentétes magatartásra kívánja kötelezni az érintett alanyi kört.

A nyelvhasználat jogi szabályozása a dolog természete szerint legtöbbször az uralkodó politikai többség döntése. A cél minden esetben egy adott nyelv védelme: a szabályozás születhet egyrészt az állammal szembeni védelem céljából a nyelvhasználat szabad megválasztásának joga érdekében; másrészt célja lehet az állam általi védelem egy adott nyelv fennmaradása, megóvása, fejlesztése érdekében.

Egy sajátos európai példa – a 2009-es szlovák államnyelvtörvény disszonáns hangjai

A kisebbségek anyanyelvhasználatának pénzbírsággal történő szankcionálása a szlovák államnyelvtörvény rendelkezéseinek megsértése miatt nem 2009-es találmány: a demokratikus jogállamiság szlovák értelmezése és alkalmazása jól megfér ezzel a szabályozással már 1995-ben is.

1995-ben a Szlovák Nemzeti Párt és a Matica Slovenská akaratából² született meg Szlovákiában – a szlovák–magyar alapszerződés parlamenti ratifikálásáért cserébe – az a szlovák államnyelvtörvény, amelynek 2009. június 30-án elfogadott módosítása a nemzeti és etnikai kisebbségek anyanyelvhasználatát példátlan mértékben kívánta korlátozni. Az amúgy is feszült szlovák–magyar viszonyt³ ez az újabb, nyilvánvalóan tendenciózus szlovák lépés mélyszéles aggodalomra okot adó állapotba sodorta.

Amint azt fentebb már említettem, Szlovákia számára az Európai Unióhoz való csatlakozás egyik politikai előfeltétele – a koppenhágai kritériumok értelmében – az volt, hogy a kisebbségi nyelvhasználatot szabályozó belső jogforrásokat megalkossa. Ennek a jogalkotási folyamatnak volt része – a kisebbségi nyelvhasználati törvény kibocsátása mellett – az 1995-ös államnyelvtörvény több elemének módosítása a kilencvenes évek végén: többek között ki kellett emelni belőle a pénzbírsággal való fenyegetést. A 2009. júniusi módosítás fő szándéka és célja éppen ennek a rendelkezésnek a visszaállítása volt.⁴ Ugyanakkor nem hallgatható el az a kellemetlen érzés sem, amely a jogszabályok értelmezéséhez és alkalmazásához szokott érdeklődőben megfogalmazódik a módosított szlovák államnyelvtörvény olvasása során. Tény ugyanis, hogy a törvény szövege különbséget tesz az állam területén élő, egyaránt szlovák állampolgárságú, de eltérő kisebbségi csoporthoz tartozó személyek anyanyelve között. Ebből arra lehet következtetni, hogy a szlovák nyelv védelme – és ezen keresztül a szlovák nemzetállami identitás keresése – a korabeli szlovák politikai elit számára egyenes arányban áll az ország területén beszélt kisebbségi nyelvek közül egyiknek, a magyar nyelvnek a hátrányos megkülönböztetésével, ezen keresztül pedig a szlovákiai magyarság nem létezővé tételével politikai értelemben.

Egyes személycsoportok anyanyelve ugyanis kivételt képez – a diszkrimináció eklatáns példájaként. A törvény 3. § (5) bekezdésének nem hivatalos magyar fordítása szerint: „Természetes személy és jogi személy [...] hivatalos érintkezés során az államnyelvet használja [...]. Az a személy, akinek anyanyelve az államnyelv szempontjából az alapvető érthetőség követelményének megfelel, [...] hivatalos érintkezés során

2 Hamberger Judit: *Lehet-e az Európai Unióban büntetni az anyanyelv használatát? A szlovák államnyelvtörvény módosítása és a nemzetközi kötelezettségek*. In: *MKI-tanulmányok*, T-2009/17. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2009, 3.

3 Hamberger Judit: *A feszült szlovák–magyar viszony okairól*. In: *Szempont*, S-2008/1. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2008, 1–15.

4 Hamberger Judit: *Lehet-e az Európai Unióban büntetni az anyanyelv használatát? A szlovák államnyelvtörvény módosítása és a nemzetközi kötelezettségek*. In: *MKI-tanulmányok*, T-2009/17. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2009, 3.

használhatja anyanyelvét.” S hogy a tudatlan szemlélő sokáig ne maradjon kétségben „az alapvető érthetőség követelményének megfelelő”, kivételnek minősülő nyelvet illetően, a törvényszöveg következő mondata az alábbi kiegészítést teszi: „Az (1) bekezdés szerinti szervek és jogi személyek⁵ kötelesek elfogadni az államnyelv szempontjából az alapvető érthetőség követelményének megfelelő nyelvű okiratot, amennyiben a Cseh Köztársaság illetékes szervei által kiadott vagy hitelesített okiratról van szó.” A cseh anyanyelvű szlovák állampolgárok tehát más elbírálás alá esnek, mint a szlovák állampolgárságú, ámde magyar anyanyelvű honfitársaik?

Nehéz szabadulni attól a gondolattól is, hogy a nyelvhasználat jogi szabályozásának ez az esete nem nélkülözi a pszichikai nyomásgyakorlás szándékát sem – nem kell túl mélyre ásni a rendelkezések között ahhoz, hogy a jogalkotói célok között felfedezzük a félelemkeltés szándékát a kisebbségben élő személyek körében. Bizonyítékként elég utalni arra, hogy a törvény indokolatlanul eltolja a közélet és magánélet közti határt úgy, hogy a közélet, vagyis a „hivatalos és nyilvános” kommunikáció területét kiszélesíti anélkül, hogy pontosan meghatározná a fogalmat. Ezzel megnyitja az utat a végrehajtói önkényből eredő jogbizonytalanság és az esetleges bírói jogorvoslat előrevetíthető eredménytelensége előtt. Hozzá kell tenni persze, hogy a szlovákság nagyobb részét nyilván a törvény önmagában nem érdekli.

A nyelvhasználat szabad megválasztásának joga az európai alkotmányos hagyományok alapértékeként az ember legbelsőbb személyiségi jogainak szerves része, szorosán összefügg az emberi méltósággal és annak jog általi garantálásával. Az egyént megillető alapjogok szerves részeként az európai államok alkotmányai és a legutóbbi évtizedek nemzetközi szerződésai kifejezetten rendelkeznek róla, esetenként hallgatólagosan, implicite magukban rejtik, és a szokásos jogértelmezési módszerekkel felszínre hozhatók a jogalkalmazók számára.

A nyelvhasználat szabad megválasztásának joga és annak jogi szabályozása a magánéletben és a közéletben feltételezi a „közélet”, másképpen a „hivatalos érintkezés” fogalmának tisztázását. Az európai államok – különösen az Európai Unió tagállamai – mára egy olyan jogközösség tagjaivá váltak, amelyben bizonyos jogi kategóriák – főként az embert megillető alapjogokkal együtt értelmezve – már nem tisztán és kizárólag állami (értsd: eseti politikai) döntések függvényei, hanem kontrollszervek felügyelete alatt állnak. E kontrollszervek pedig éppen az államok által létrehozott, az európai alkotmányos és egyéb jogi hagyományokat közvetítő európai szintű bírói testületek: az Emberi Jogok Európai Bírósága (Strasbourg), illetve az Európai Közösségek Bírósága (Luxembourg). Így a „közélet” fogalma és alkalmazási köre sem határozható meg egyetlen állam által önkényesen vagy visszaélészerűen.

Az államtól elvárható, hogy működése során – a jog által szabályozott keretben – a magánélet és a közélet (mint a kommunikáció horizontális és vertikális színterei) közötti egyensúly folyamatos fenntartására törekedjen, és ne avatkozzon bele szükségtelenül és aránytalanul állampolgárainak „magánéletébe”; így többek között ne tiltsa

---

5   Vagyis az állami és közigazgatási szervek és az általuk létrehozott jogi személyek.

meg vagy ne korlátozza a nyelvhasználathoz való jog gyakorlását. A modern értelemben felfogott állam és az általa adott időben és helyen kialakított jogrend – legalábbis az Európában kialakultnak és általánosan elfogadottnak tekinthető jogrend – a 21. század elején nem tud már olyan legitim célt felmutatni, amely igazolhatná a leginkább személyiségfüggő kommunikációs eszköz, a nyelv megválasztásához és használatához fűződő jog szükségtelen és aránytalan korlátozását.

Egy magabiztos és öntudatos államnak ma Európában már nincs miért gúzsba kötnie a nyelvválasztás és nyelvhasználat jogát – függetlenül attól, hogy a magánélet vagy a közélet síkjáról van-e szó. Bizonyítható, hogy az államok javarésze megtanulta, de legalábbis jó úton halad afelé, hogy megtanulja a leckét: élő, önmozgással rendelkező, sokféle meghatározottság, determináció következtében folyamatosan változó természetes jelenséggént a nyelv – a természeti környezet sok más hasonló szereplőjével együtt – csak igen alacsony határfokkal igazolja vissza a mesterséges (emberi) beavatkozást és (jogi) irányítást. Ezzel összefüggésben meg kell említeni azt a felfogást is, mely szerint az állampolgárok közt csak akkor lehet tényleges egyenlőség a nyelvhasználatban, ha egyetlen állampolgárnak sem kell az anyanyelvén kívül más nyelvet azért megtanulnia, hogy alapvető állampolgári jogaival élhessen. Az államalkotó többség számára ez természetes, de ez a jog a kisebbségi nyelvet beszélőket is megilleti.⁶

Az állam nyilván – a működéséhez feltétlenül szükséges és elégséges mértékig – joggal tart igényt arra, hogy a mindennapi ügymenet során (nevezzük ezt a szintet „közéletnek”) az állampolgáraival való egyértelmű kommunikáció érdekében meghatározza a használható nyelvet, illetve nyelveket. Egy adott nyelv – például az ún. államnyelv kategória – piedesztálra emelése a jog eszközével azonban ezen az igényen jóval túlmutat. A közéletben való nyelvhasználat alkalmazási körének kiterjesztése a magánéleti nyelvhasználat rovására természetellenes és szükségtelen, és arra utal, hogy a jogi szabályozást megalkotó állam félre- és túlértelmezi saját szerepét, félreérti vagy éppen félre akarja érteni általában és speciálisan is a jogi szabályozás alkalmazhatóságát, illetve alkalmazását és hatékonyságát.

A nyelvhasználat jogi szabályozására vállalkozó belső jogi normák – ott, ahol az ilyen az állam jogrendszerének részét képezi – ún. *lex imperfecta*-ként születnek meg: tipikusan nélkülözik a szankcióval való fenyegetést mint a jogszerű magatartást kikényszerítő eszközt. Ehelyett a belátáson, az önkéntes jogkövetésen alapuló jogalkalmazásban bíznak, az állami szervek, a jogi és a természetes személyek részéről egyaránt. A pénzbírsággal való fenyegetés – visszafogottan szólva – szokatlan és igencsak meglepő megoldás.⁷ Főként akkor, ha a pénzbírság alapja egyfajta „nyelvrendőrség” közreműködésével való ellenőrzés, amelynek a szlovák államnyelvtörvény esetében sem a szempontrendszere, sem pedig a vele szemben igénybe vehető jogorvoslat lehetőségére nem tisztázott.

6 Vizi Balázs: Az európai integráció és a kisebbségi nyelvek. *Kisebbségkutatás*, 2004/1. 3.

7 Hamberger Judit: *Lehet-e az Európai Unióban büntetni az anyanyelv használatát? A szlovák államnyelvtörvény módosítása és a nemzetközi kötelezettségek*. In: *MKI-tanulmányok*, T-2009/17. Magyar Külügyi Intézet, Budapest, 2009, 8.

Aggályos az olyan rendelkezés is, amely egy adott nyelv kizárólagos használatának kötelezővé tételét kívánja meg a társadalmi élet bizonyos területein, s a természetes személyekre költségviselési terhet ró az államnyelv használatával összefüggésben.

Ugyanakkor a felhívott rendelkezések nincsenek összhangban a nemzeti kisebbségek szabad nyelvhasználatát, a megkülönböztetésmentes bánásmódot, a kisebbségi nyelvek fejlesztését és használatának bátorítását, illetve az elbátortalanítás tilalmát előíró általános nemzetközi normákkal. Ezek a normák egy sor univerzális és regionális nemzetközi szerződésben vagy különböző nemzetközi szervezetek ajánlásaiban megtalálhatók, és ilyet mond ki a magyar–szlovák alapszerződés is.⁸ A részletes szabályok az Európa Tanács Kisebbségvédelmi Keretegyezményében, a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Chartájában,⁹ illetve az EBESZ ajánlásaiban találhatók. Feltételezhető, hogy az államnyelvtörvény módosított rendelkezései nem felelnek meg a szlovák alkotmányossági követelményeknek sem.¹⁰ A teljesség igénye nélkül álljanak itt a legfontosabbnak ítélt nemzetközi dokumentumok:

- Polgári és politikai jogok egyezségokmánya, 1966, New York, 27. cikk.
- Emberi Jogok Európai Egyezménye, az általános diszkrimináció tilalma, 14. cikk.
- 12. Kiegészítő Jegyzőkönyv, általános tilalom.
- A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája.
- Keretegyezmény a Nemzeti Kisebbségek Védelméről, nyelvhasználat, 9–11, 14. cikkek.
- Az Európai Unió Alapjogi Chartája, 21. cikk, a megkülönböztetés tilalma.
- Az Egyesült Nemzetek Közgyűlése 47/135. számú, a nemzeti vagy etnikai, vallási és nyelvi kisebbségekhez tartozó személyek jogairól szóló nyilatkozata.
- A kulturális sokrétűség egyetemes nyilatkozata (UNESCO, 2001).
- Az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet emberi dimenzióval foglalkozó koppenhágai találkozójának 1990. június 29-én kelt dokumentuma.
- Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlése 1201. (1993) számú ajánlása.
- Párizsi Charta (1990).
- Európai stabilitási egyezségokmány (1995).
- A nemzeti kisebbségek oktatási jogairól szóló Hágai ajánlások (1996).
- A nemzeti kisebbségek nyelvi jogairól szóló Oslói ajánlások (1998).
- A nemzeti kisebbségek közéletben való hatékony részvételéről szóló Lundi ajánlások (1999).

8 Szerződés a Magyar Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között a jószomszédi kapcsolatokról és a baráti együttműködésről (Párizs, 1995. március 19.), 14–15. cikkek.

9 A hivatkozást jelentősen gyengíti az a körülmény, hogy a Szlovák Köztársaság az egyezmény megerősítésekor számos rendelkezéséhez tett fenntartásnak minősülő nyilatkozatot (például 20%-os küszöb), amelyet az egyezmény csak bizonyos cikkek vonatkozásában enged meg.

10 A Szlovák Köztársaság Alkotmánya, 34. cikk.

A jogi védelem lehetséges eszközei az Európai Unió keretei között

Joggal merül fel a kérdés: van-e – a hagyományos, de a jog szempontjából végső soron irreleváns diplomáciai tárgyaláson és a nemzetközi közvélemény nyomásgyakorló hatásán kívül – érdemi anyagi jogi és eljárásjogi eszköz annak a regionális nemzetközi közösségnek a kezében, amelynek tagjaként egy állam, Szlovákia a fentiekben részletezett elvekkel és értékekkel ellentétes nyelvhasználati rendszert alakított ki, és amelynek láthatóan érvényt is kíván szerezni.

Az Európai Unió, melynek Szlovákia Magyarországgal együtt 2004 óta tagja, megítélésem szerint több olyan jogintézményt is fel tud mutatni, amely különböző szinteken teszi lehetővé a helyzet jogi értelmezését. A szlovák államnyelvtörvény és az Európai Unió, illetve azon belül az Európai Közösség jogrendje közti összhang meglétének vagy hiányának megállapítása több uniós intézmény előtt is vitássá tehető. A lehetséges eszközök annak megfelelően csoportosíthatók, hogy kötelező joghatás kiváltására alkalmasak-e vagy sem.

A kötelező joghatás kiváltását nélkülöző, puha eszközök közül feltétlenül említést érdemel az unió 2000-ben elfogadott alapjogi chartája,¹¹ a bécsi székhellyel működő alapjogi ügynöksége, az Európai Parlament nyomásgyakorló hatása, a bizottság új szakpolitikaként megfogalmazódott többnyelvűséget ösztönző keretstratégiája – és a sor folytatható.

Kötelező joghatás (jogerős bírósági ítélet vagy végrehajtandó tanácsi határozat formájában) kiváltására alkalmas eljárások körében említendőek az alábbiak.

Az unió jogrendjén belüli közösségi jog a diszkriminációttilalom, valamint az egyenlő bánásmód alapelvén és az ezeket részletező másodlagos jogforrásokon keresztül megnyithatja az utat a közösségi szintű, vagyis unión belüli bírói jogvédelemhez például a tagállammal szemben indított szerződésszegési eljárás keretei között.¹² Az eljárást főszabály szerint az Európai Bizottság indítja – kivételesen tagállam is fordulhat tagállam ellen –, ha a tagállam közösségi joggal ellentétes magatartását véli felfedezni. Reális esélye a Bizottság fellépésének akkor van, ha a tagállami intézkedés – jelen esetben a szlovák államnyelvtörvény valamely rendelkezése – a közösségi jog alkalmazási körébe eső élethelyzetben megnehezíti vagy ellehetetleníti az adott személyi kör (gazdasági) tevékenységét.

Az Európai Unió jogrendjének ezenkívül létezik egy viszonylag újszerű intézménye, amelyet azonban nagyon nagy óvatossággal kezelnek jogászok és politikusok egyaránt. Ez a lehetőség tulajdonképpen 1999-ben nyílt meg, amikor a tagállamok az Amszterdami Szerződéssel, majd 2003-tól a Nizzai Szerződéssel pontosítva módot teremtettek arra, hogy az Európai Unióról szóló szerződés 6. cikkében rögzítettek szerinti emberi jogok, illetve alapjogok védelme érdekében a tagállamok az unió ke-

11 A hatálybalépés előtt álló Lisszaboni (Reform) Szerződés jogi kötőerővel ruházta majd fel a chartát – bár önálló jogorvoslati eljárást nem társít hozzá.

12 Kardos G. – Majtényi B. – Vizi B.: *A szlovákiai államnyelvtörvény módosításának elemzése*. 2009, 1–6. (a letöltés ideje: 2009. szeptember 11.)

retei között egy kontroll-, illetve szankciómechanizmust alkalmazzanak. Az Európai Unióról szóló szerződés 6. és 7. cikkének együttes alkalmazása – a demokratikus jogállamiság és az emberi jogok tartós és súlyos megsértése esetére – az uniós tagságból eredő szavazati jog felfüggesztését eredményezheti.

A jelenleg ratifikáció alatt álló Lisszaboni Szerződéssel a tagállamok módosítják az Európai Unió alapító szerződésének 2. és 3. cikkét. A tagállamok a védendő jogok körét kifejezetten kibővítik, és az unió alapértékei közé sorolják – az emberi jogok védelme mellett – a kisebbségekhez tartozó személyek jogainak a védelmét is. Ezzel egyértelműen kinyilvánítják, hogy a kisebbségi jogok uniós szinten alapjogként, alapértékként kezelendők.¹³ A 3. cikk (3) bekezdésében az unió célkitűzései között a tagállamok egyúttal az unió nyelvi sokféleségének tiszteletben tartását is vállalják: „Az unió tiszteletben tartja saját kulturális és nyelvi sokféleségét, továbbá biztosítja Európa kulturális örökségének megőrzését és további gyarapítását.”

Az Európai Unióról szóló szerződés jelenleg is hatályban lévő 7. cikke szabályozza azt a mechanizmust, amelynek keretében az unió – voltaképpen pedig az unión keresztül a tagállamok közössége – megállapíthatja, hogy egy tagállam súlyosan és tartósan megsérti az alapjogokat, jelen esetben az anyanyelvhasználathoz való jogot. A kontrollmechanizmus több lépcsőfokot tartalmaz, a végső eszköz az unió kezében az érintett tagállam szerződésből eredő jogainak – például a Tanácson mint az unió legfőbb döntéshozó intézményén belüli szavazati jogának – felfüggesztése. Maga az eljárás rögzített rend szerint zajlik, fenntartva az érintett állam bírói jogorvoslathoz való jogát is. Eddig ennek a kontrollmechanizmusnak az igénybevételére tudomásom szerint nem került sor, egy „majdnem” ügyre van viszont példa. Az Ausztriával szemben 2000-ben bevezetett ún. szankciók ügye,¹⁴ amely jogi értelemben véve nem a kontrollmechanizmus keretei között zajlott, de mégis tükrözte az akkori tizennégy EU-tagállam nemtetszését egy vélelmezetten alapjogsértő tagállami magatartás miatt. A tagállamok ekkor technikai szintre süllyesztették Ausztriával a diplomáciai kapcsolataikat. Ott és akkor valódi alapjogsérelem nem bizonyosodott be, más lenne azonban a helyzet ma, ha tényleges alapjogsérelem igazolható lenne például az államnyelvtörvény végrehajtása során. Teljesen nyilvánvaló, hogy a nemtetszés ilyenét kinyilvánítása az Európai Unió részéről az említett kontrollmechanizmus lépéseinek betartása mellett rendelkezésre álló jogi eszköz. Egyértelmű azonban, hogy a 7. cikk szerinti eljárás igénybevétele csak nagyon durva jogi és diplomáciai helyzet esetén válhat aktuálissá.

13 EUSz új 2. cikke (Lisszaboni Szerződés): „Az unió az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.”

14 Szalayné Sándor Erzsébet: Az Európai Unióról szóló Szerződés 7. cikke Nizza előtt és után – az Ausztriával szembeni szankciók háttere és következményei. *Európai Jog*, 2001/3. 3–8.

Konklúzió helyett

Az államok felfogásában ma már nyilvánvaló az a tendencia, amely a kisebbségi nyelvet nem az amúgy is az uralkodó többség által beszélt nyelv vagy nyelvek konkurenciájaként, még kevésbé veszélyeztető tényezőként fogja fel, hanem az általános kulturális örökség, valamint (!) az állampolgári tényleges egyenlőség részeként kezeli, s amelyet éppen ezek garantálása érdekében kötelező tiszteletben tartani és védeni – ha kell, akár a jog eszközével is.

A szlovák államnyelvtörvény körül jelenleg is forrongó tudományos, diplomáciai és politikai viták most értelmezhetetlenné tesznek bármiféle végkövetkeztetést. Ezért magam csak élni kívánok a nyelvhasználat szabad megválasztásának jogával, és – egy csöppnyi szarkazmussal – egy közmondással zárom soraimat. Ezt 2005-ben az Európai Bizottság a többnyelvűség ösztönzésére kiadott keretstratégiája a mottójául választotta: „Kofko jazykov vieš, toľko krát si človekom.” Ami magyarul annyit tesz: „Ahány nyelven tudsz, annyi ember vagy.” Az élet furcsa fintora, hogy az említett keretstratégia szerint ez egy szlovák közmondás!